

SZÁZ ÉVE SZÜLETETT KRÚDY GYULA

„Nagy gyönyörűség az, amikor a betűk lassan kezdenek ölelkezni egymással, futamodnak, játszanak, kibuggyannak a tollhegyből, mint kíváncsi kis úrgék a lyukból, aztán hirtelen fogságba kerülnek. Néha pillangót fog az író a kalapjával, máskor csak egy cserebogarat.”

Így szól Józsiás, a hírlapíró, a talán legnevezetesebb késői Krúdy-mű, a *Hét Bagoly* (1922) hőse. A pillangó-cserebogár, a forgandó írószerencse képe előttünk, amikor kétféle Krúdyra gondolunk: az első, aki eleinte a maga pátriájában termelt, sok, szép megtörténtet és megtörténhetet fűzött hagyományos láncra; és a másik, aki időt és helyet átugró, különös figurákkal népes hangulatokat örökített meg. A kettő közti átváltás nem egy éjszakának volt a műve, a kétféle írásmód közt egy alig látható, lassan épült hid ívelt: egyik pillére a magyar történelem és irodalom hagyatékában, a másik valamely különös sosemvolt és seholsincs vidéken.

Tehetsége, pazarló-gazdag fantáziája kezdetben a helyi legenda ágaira kúszott, később szereplői öntudatlanában eresztett horgonyt. Az átmenet, az 1906 és 1913 közt írt novellák emberei lassanként átalakulnak; más már a Krúdy szótára, mások a hasonlatok színei, míg 1913-ban *A Vörös Postakocsi* teljes vértben mutatja be az új Krúdyt. Hirtelen az élvonalba kerül, bár sikere s vele anyagi révbejutása kérészeletének bizonyul. (Boldogulásával, magánéletével ez a rövid cikk nem foglalkozhat, kitűnő forrása ennek Szabó Ede *Krúdy Gyula* c. könyve (1970), az *Arcok és Vallomások* sorozatban. Krúdy „estéjét” pedig a hősével való együtthangzás meggyőző akkordjaiban Márai Sándor írta meg *Szindbád hazamegy* (1940) c. regényében.)

Ahogy az írók írójáról szólunk, úgy volt a költők írója Krúdy. Elsőnek Ady üdvözlí *A Vörös Postakocsi* regényét, amely bár „egy pompás kihágás... a műfajszabályok ellen”, mégis könnyes, drága, gyönyörű könyv... fölséges versvallomás arról, miként teszik az álmok passzívva a mai Casanovát”. Kosztolányi pedig még az átmeneti a hidperiódusban írja róla, hogy „Emberei túlnőnek téren és időn. Édes tétlenségben adják oda magukat az álomnak”; és hogy „Krúdy szereti a tétova hangulatokat”. Még többet, talán túlsókat is mond Szép Ernő: „Krúdy igazi lírikus, akit nem érdekel semmi, csak a saját szenvedése”.

Spleen, önsajnálattól itatott művészet volt tehát a későbbi Krúdy kitárulása, és igaz volna hogy „...az alapjában kiábrándult író — egy ábrándba menekül, kiábrándultsága elől”? (Sötér Istvánnak ez a megjegyzése a *Hét Bagoly* 1963-as kiadása utószavából való.)

Vajon mi volt az ábránd és mikor következett el a kiábrándulás? Hogyan kezdődött ez a rövid pálya, a Nyíregyházán született és a Felvidéken iskolázott, több városban újságíróskodott Krúdy karrierje? Már gimnazista korában írt apróságai megjelentek jóval a 22 évével megálmodott nagyszerű történet, *A Podolini Kisérlet* (1900) megírása előtt. Mikszáthos — így mondják rá unos-untiglan s mint ha ez amolyan kicsinyítő jelző volna, hozzátesszik, hogy idővel azután „megszabadult” az „anekdotázó” mesemondás rossz szokásától. De miért rendkívüli, ha az író kora áramlatainak stílusában ír, s miért különös, hogy ugyanaz a vidék, ami a „nagy palóc” pátriája volt, egy másik elbeszélő képzetébe is a tótokat, lengyeleket, a hanyatló földbirtokosok és a megyei tisztviselők világát varázsolja? Krúdy 1905-ben írta *A lord* című apróságát; benne dióhéjban Mikszáth műve, *A Gavallérok* (1897) témája: egy fenn az erno, nincsen kas-ésküvő története, melyben a kétféle nász nép bérlet jelmezekben, kölcsönvett ékszerekkel díszítve bolondítja egymást. Meglehet, hogy az ötlet mindkét íróé volt, és meglehet, hogy ugyanarra a helyi mende-mondára bukkantak. A példákat folytatni lehetne.

A Podolini Kisérlet száz vidám részlete mögött megdöbbenő jellemrajz bontakozik ki. Wart Erzsébet — maga mondja — „asszony, akiben három férfinak a bátorsága, szíve és esze szorult”. A heidelbergi órásmester szelíd, szőke leánya, aki később a gazdag nízsdéri várúr, szeret, gyűlöl és ördögi okossággal váltja be régen forralt bosszúját, majd a siron túl mint kísértet félemlíti a vidéket, — nagyszerű portré. Valóban végül kísértet lett volna? Így mondják a vidéken, bár „ki tudna eligazodni a legendákon?”, végzi Krúdy kedvelt, sokszor használt fordulatában a történetet.

Krúdy családi hagyatéka a negyvennyolcasság volt, és az ötvenes-hatvanas évek keserűsége, nem felejtő sértettsége. Ebben a hangulatban fogant másik lélektani arcképe: az utolsó, mielőtt emberek helyett a képzelete zsinórpaddlásáról mozgatott bábuja megjelentek. Az *Álmok*

Hőse (1903): Krúdy Kálmán, déd-nagybátyja volt az írónak. Nevezetes úribetyár és kalandor, aki tehette volna, de nem menekült külföldre a szabadságharc után: „Itt maradok, mint az élő bosszúállás”. Az osztrákgyűlölő rezisztencia az országutakra tévedt, s a düh ott szedte áldozatait, ahol érte: honfíbu és törvényt megvetés, a negyvennyolc csodáját visszaváró illúzió és a bárdolatlan harácsolás, erőszak és nőcsábítás együtt divatoztak. Nem volt ám igazán szegénylegény Krúdy Kálmán, Mikszáth sem írt mást róla, mint hogy „... adókat vetett ki a lakosságra, s azokat néha beszédte, erővel... Csak azt tette, amit a király”. (*A Krúdy Kálmán csínytevésai*). A történelmi álmok és a kiábrándulás kora még sokáig marad Krúdy képzelete mellett (*Az asszonyfái szüret*, *Az utolsó nemesi felkelés*, stb.).

Az utolsó úribetyár (1906) már ironizál az úribetyár-világ valóságáról, amikor hősével ezt mondja: „ápolni kell a régi erkölcsöket”. *A betyár álma* (1920) még utoljára mesél egy férfias, egyéniségű nőről, hőse azonban „cudar vén ember volt, mint a teli fürgeteg”; már nem honfíbu útonálló ezek „az öreg emberek... úgy kancsalított rájuk a világ, mint valami görbe ellenség... a gondolatuk tán mélyebben aludta örökös téli álmát a vakondoknál...”. A figurák, akikre a világ „kancsalit”, már az új Krúdy teremtményei.

1906–10 között még sereg elragadó apróságot írt, melyekben felbukkan már a tradicionális meseszöveg árnyékában a különös, a nem megmagyarázható. Ez a rendkívüli egyelőre a lélek csellegfogása (*Rocambole ifjúsága*, *Jézuska csizmája*, *A hóborító Kaveczky*), az emberi szellem illúziói, álmái, még nem a későbbi írások konstruált rémei vagy a kiábrándultság felszínre igyekvő szimbólumai. Az *Egy csúnya lány álmaiból* lapjain már a halál lovagol, bár a leányt álma rég áhitott szerelmes kalanddal is megajándékozza. Mikszáth képzeletmegszállta nagyurait idézi *Az Udvar*. Hőse hallani véli, amint 400 év előtt „éljen a mi nagy, jó urunk” hangzott felé a folyosón, jöllehet középkori várát már egy kedves pesti fogadóval cserélte fel... Krúdy most örökre elhagyja Mikszáth-országot.

A hidperiódusban, Krúdy keresztútján fogant egy hosszabb elbeszélés a *Régi szélkakasok között*. A Pest-Budai bieder-meyer-kép tiszta, derű: régi cukrásdával, a nyári színház melódiáival, révbe jutó fiatal

szerelmmel. Még „Csupa negyvennyolcas honvédek járnak odakünn a világban, amerre a villamos megy Pest felé... Én leszek az utolsó honvéd” — mondja a történet egyik öregura — „halálom után spirituszba tesznek, és a Nemzeti Múzeumban fognak őrizni.” Odakünn a világban: a két város közti távolság még rejtelen és csodavárás, mielőtt Krúdyban a kedély legendákon nevelt képzelete elapad, mert a tizes évektől kezdve már „... egy maga alkotta világba emigrál...”. Sötér Istvánt idézem — és Ady sokkal korábban szól már „Krúdy nagy társadalomtalanságáról”.

A politikától irtózkodott, közéleti szerepet — Jókai és Mikszáth módján — sosem vállalt; mintha elkopott volna benne a Bach korszakban élt felmenőitől örökölt méltatlankodás és harag. Már-már valami érzelmi kétféleséget is láttat a kiegyezés utáni magyarokban; kedvelt figurája Alvinczi (Szemere Györgyről mintázta), „... bár Rákóczi Ferencet tartott atyafiságot... áhitatos érzéssel lépkedett el az érclovagok mellett...”, amikor Bécsben járt. (*Őszi Utazás a Vörös Postakocsin*, 1917)

A múlt mintha elsüllyedtében a reális jelent is magával húzná. 1914-ben és a következő években Krúdy *expressis verbis* nem említi a háborút és Trianont, bár elbeszéléseiben ott a halál, a temetés és főszereplő egyhelyt a temetésrendező. (*Souvenir—Pesth, Pesti Nórábló, Asszonyosságok Díja, Bukfenc*). „Krúdy szimbolikájának a halál a legkövetkezetesebb alakja” — így látja Kemény Gábor (*Krúdy képköltés*, 1974) s bizonyára nem véletlen, hogy éppen ezekben az években ereszkedett nála a meggyötört ország fájdalma olyan mélységekbe, ahonnan a kifejezés jelképekben juthatott csak a felszínre.

Krúdynak e korszakában már ritka az észszerű, problémalátó kifakadása, éppen ezért figyelünk fel a következőre:

„Amint a pesti kisasszonyok

Folytatás a 2. oldalon

képzeli magukban a Dzsentrí-t; ennek a bőrkabátos, tudatlan és hamis nemesi előnévvel ékesített, elzúllott gavallérnak az uraskodáson kívül egyéb teendője nincs. Holott, aki Magyarországon dzsentrinek, ennek a nemlétező, angolból felfuvalkodottan utánzott fajtabelinek nevezi önmagát, az adóhivatalnok vagy lókupec. Hazánkban egykor volt nemesség — midőn minden nemes ember egyforma volt a királlyal —, azután visszaadta megbízatását a történelmi osztály a zempléni fiskális felhívására, azóta csak a király nevez ki nemes embereket. Az angol dzsentrí, a szolid, vagyonos, tiszta vérű... vidéki uraság, aki utoljára fehér és a piros rózsza harcok alatt cserélte lakóhelyét: — ez nincs Magyarországon. Itt vannak a félig elzúlló urak... Mikszáth dzsentríje, aki miatt szegyenlette őseit a magyar ember."

A már szürrealista Őszi Utazás a Vörös Postakocsin (1917) egy oldaláról idéztem, amelyből különben már rég nem Krúdy fiatal én-je, hanem a „társadalom-talan” Szindbád, Rezeda Kázmér és Józsiás beszélnek: rendhagyó rész a fenti.

Krúdy első alterego-ja Szindbád volt, a mesebeli hajós; annak legnevezetesebb folytatója Rezeda, az újságíró, aki

"Budán lakott, a várban, és éjszakánként... találkozott régi királyokkal, amint a kőfalból kiléptek. Rezeda illedelmesen megemelte a kalapját a deák-köpenyes Mátyás előtt, és mindaddig meghajlott fővel állott a bástya mellett, amíg a régi királyok szellemalakja, őszi éj ködéből, sápadt hold ezüstjéből és ódon tornyok tompán visszhangzó harangütéséből szólt drnya ismét elúnt valamerre a várfal mentén. Rezeda úr szerette a rejtelmeket és az éjszakát."

A harangütésből szólt árny: a látott és a hallott azonosítása a képben úgynevezett szintézia, akár

..... a kendő, amelyet (a doktor) vállára dob... a krakkói Jagello-torony harangütését futtatja eszedbe, amint a zsidók háza felett elszáll."

Mindkét hasonlat A Vörös Postakocsi regényéből, amely már apró témák pontjaiból áll össze, elbeszélő szála alig van. A szintéziák lelki forrására Márai mutat rá:

"Szindbád néha csukott szemekkel... figyelt a hangra hogy megfesse értelmét... a hangok mögött azután képeket látott amiket sietve felvázolt..."

A Vörös Postakocsi egy másik figurája — szereplőnek aligha nevezhető — Bonifác Béla, aki az öngyilkossági kísérlete után lábadozó Rezedát látogatja és más alkalmatosság híján egy bölcsőben telepszik le,

..... amelyet az elmúlt lakók itt felejtettek. Tán meghalt a gyerek s nem akarták magukkal vinni a szomorú emléket."

Érdemes az elmúlt szóra figyelni: talán nemcsak a gyerek halt meg. Barát és bölcső pedig megújulást jelenthetnek. Megannyi jelkép, felületi jelentésükben alig érthetők. Különös már a Bonifácot bemutató mondat is, aki mint „Danton és Robespierre meghatalmazottja a dunai tartományok igazgatására"

SZÁZ ÉVE SZÜLETETT KRÚDY GYULA

küldetett. A történelmi idő tótágit áll egy képzelte helyzetben, hiszen tartomány azért megsemmisültünk: a mondat mélyre rejtett pesszimizmus.

"Krúdy irodalomtörténetünk és kritikánk nagy adóssága" — írta Szerb Antal 1934-ben; és Szabó Ede, 1970-ben így fejezi be írását: "..... könyvtárnyi alkotásának óriási, lecsapolatlan lápvilága, őserdei félhomálya már tisztulóban van, s kutatói egyre járhatóbb utakat vágnak ebben a buján tenyésző vadonban: Krúdy képünk még ma sem kerekedett teljessé..."

Valóban, nagy a fennmaradó feladat, az anyag beláthatatlan, a problémák az író-lélektan és a szövegelemzés országútjain szerteágaznak.

Az eddigi magyarázók sokféle stílust vétek Krúdy írásmódjában látni. Szecessziós volt ő és szürrealista; impozionista és pointilista, szimbolista és Proust előfutára, ugyanakkor neo-romantikus. És mert e fogalmak nem spanyolcsizmak, azt kell mondani, hogy mindenkinek igaza van. Annál is inkább, mert a századforduló megannyi izmus-a — új vagy felújított — alig kibogozható érintkezési csomópontokon összefügg egymással.

"Azt álmodtam, hogy maga álmodik velem" — így szól Szindbád egy színésznőhöz, míg harmadiknak ott ül egy színházi sügő, akit Szindbád „már háromszáz éve ismert”. (Téli Út, 1917). Mi lehetne méginkább szecessziós, mint a megkettőzött álomkép díszítménye, egy lélektani görbevonat? Mi lehetne szürrealistább, mint elnézni az idő feje fölött? Neo-romantikus pedig hogyné lett volna, amikor képzelete tabáni sikátorok földalatti pincéibe kuszlik (Aranyidő, 1923), amikor a postakocsiból hirtelen halálfej, majd belőle és női utasából madárijesztő válik, amit a földbe szűrnak? (A madárijesztő szeretője, 1919). Vagy amikor a régiségkereskedő szerelmesen keresi egy százéves amulettjének női modelljét, akit végül egy táncleubujban talál meg: „A turnérja rózsaszín szalaggal volt lekötvén — nyilván kölcsönvette valahol a jelmezt...”, — mi más ez, mint feloldó, romantikus ironia a javából? (Souvenir—Pesth, 1914). Impresszionizmusa pedig kétségkívül ott a megannyi gondolatparányból összetett „elbeszélésében” — ezt nevezhetjük pointilizmusnak is —, a „cselekmény” idő helyett Krúdy csodálatos képeiben „folyik”. A sokszor bonyolult képek mélyről jutnak a kifejezés felszínére, s éppen ezért szimbolista író is ő, talán elsősorban az. A szimbólummegfejtésben a kép, ami a jelzők színezetéből adódik, néha utbagazít. Újra Krúdy kettősségére utalok, amikor a fiatal, életigenlő hangulat egyértelmű kifejezéseit, és a későbbi írások képeinek egyre sötétedő tónusát, messziről vett hasonlatait nézem.

A Podolini Kisérlet egy jelenete kolostorba visz, ahol

„A perjel ivott és az atyák is vele ittak; a nagy, félhomályos ebédlőben halk csengéssel szálltak vissza a poharak a díőfa asztalra..."

Milyen hangulaterő az egyszerű mondatban, hogy ölelkezik benne a nemes bútor és a tiszta kristály hangja, amint továbbcseng az olvasó fülében! Vagy nézzük, hogy Az Álmodók Hőse: Krúdy Kálmán és édesapja közti beszélgetést hogyan zárja le:

„Odakívül leereszkedett az este. Az udvaron lombosak lettek a vén iharok, a távoli mezőkre ködszalag feküdt."

Akár az első idézet lélektani realitása, olyan meggyőző az optikai csalódáson épülő hangulat. Az antropomorf kép simogató szépsége csupa béke, míg éppen az ilyen képek árasztanak a késői Krúdynál nyugtalanító sötételátást. Józsiás, a Hét Bagoly főszereplője még futólag nosztalgiát érez a régi Krúdy-világ után, amikor ezt mondja:

„... itt hagyom Pestet. Én vidéken akarok... megvénülni... Belenézni a mély kertbe és látni, hogyan jön lassú léptekkel az este..."

— mégis, mintha ez a vágy csupán félrekapás volna a már nagyon is mély hangok közt, mint „A téli éjszaka úgy fűlött körülöttük, mint egy alvást színlelő titkosrendőr a hamiskártyások tanyáján."

Ilyen tehát a téli éjszaka? A régen mindig oly gyengéden festett, aranyszínű őszi délután pedig az estébe tűnt, mint egy sárga kocsi, amely elgurul a szürke országúton... Az esőszemek kopogtak, mint gonosz kis lelkek... az ereszlő talán varangyok potyryaniak le a sárba, a bokrok közt nagy, ismeretlen sóhajások rohantak végig, mintha régi halottak nyugtalankodnának a föld alatt... A városi sírkert fölől kutyák csontváza ugrándoztak..."

írja a Bukfenc (1917—20) egyik oldalán; míg A madárijesztő szeretője az estét a halál szimbólumába meríti, aminek

...nagy koporsóját tologatták láthatatlan kezek a tájra..."

Az egész táj csupa didergő fájdalom, mert

..... a tavasz elsőkött színésznőnek Pestre..."

Allegorikus fátyol lebeg a Hét Bagoly egy beszélgetésén:

„Hallod a távoli kopácsolást? Ott faragják a népmeséket és a legendákat, amelyek a Szigetről szólnak... a piros fényt látod-e... törpe kovácsműhelyek, ahol kis kovácsok a legendákat összeforrasztják, patkót ütnek a mendedonda sarkára..."

Hajszálfinom, szürrealista gondolat és — milyen messze a fiatal Krúdy legendahitétől! Az allegoria peremét súrolja a Bukfenc „tébolyodott nő”-je is, aki „az idegeneket szeretné nyakon harapni”, miközben nem világos, hogy ez a nő Drakula a Badacsonyban élt, a Vig mentén, vagy „városunkban”? Kicsoda Pisztohi, a halálból visszatérő betyár (Kleofásné Kakasa, 1920) s a Jedermann-t idéző felvonulók: a vén koldus, a fiatal lány, a csodadoktor és az ördög? Hová baktat A Vörös Postakocsi és merre hajt az Őszi Utazás a Vörös Postakocsin kocsisa?

„Ősz van, messzi tájon dísít a bánat és az életunalom; az drok jakó bokrain versenyt fut a vörös postakocsi árnyéka", —

már az előhangban megmondja, hogy ez a könyv még kevésbé lesz igazi regény, mint A Vörös Postakocsi, hanem inkább „.... a maga kusza misztikájával: kísértetjárás” — ahogy Szabó Ede jellemzi. Bár egy betoldott fejezet: A borkereskedő története újra podolini legenda a halál utáni fantasztikummal — mintha még most is akadna arany a Krúdy „bűvös erszény”-ében, — míg a szecessziós játék mindent el nem nyel:

..... lenézem azokat az írókat, akik a való életet másolják. Rossz szaga van az életnek... a legtöbb író lopásból él... elorozza a szomszédja élettörténetét... Hősömet magam mintáztam. Festmény ő egy borbélyműhely előtt. Remélem, nincsen párja a világ-irodalomban"

— így szól Józsiás, a Hét Bagoly újra csak hírlapíró hőse. Akár a hangok és a színek színesztéziája, a két műfaj: szöveg és illusztráció válik eggyé Józsiás különös „realitásban”; kissé nyegle önironiája arra céloz, hogy minden ügyis csak díszítmény, minek nyúlunk mélyebbre? Íme, a szecesszió világnézete.

„Realisták voltatok, urambátyám, amíg éltek” — mondja Józsiás Szomjas Gusztinak — „azért nem tudjátok megérteni a mai, századvégi világot. Bodnár Zsigmond már régen hirdeti a Fűvészkerben, hogy itt van az idealizmus hajnala, mint minden új század kezdetén, amikor az eszmék és az emberek kicserélődnek."

Hogy idealizmus alatt Krúdy-Józsiás és szuperegója, Szomjas Gusztit mást értettek, mint a valóságos Bodnár Zsigmond, világos lesz, ha végigolvassuk a Hét Bagoly-t, vagy ha visszagondolunk Bonifác Bélára, aki

..... egy napon a legnagyobb nehézségek árán tudott Budáról Pestre jutni. Akkoriban a hegyek közt lakott... a csipős márciusi szelekben... az időjárás... a meghalt kismadarak holttesteit takarja el... a télen elkorhadott tündök, kifáradt szívek... a tavasz zendülő szelére nagy erővel kezdik el munkájukat... A koporsókat kiviszi a temetőbe..., a Halál nagy sétát tesz a tartományban, hogy az emberi hullákkal megtrágyázhassa a réteket... a közelgő nyár szép virágainak. A temetők alatt... hercegnők szép szeme, tudósok agyvejele s költők szíve szétárad... a rétekre, hogy szép virágokká váljanak..."

Ez a világnézet-törődék Krúdy sokat emlegetett és méltatott (pl. Márainál) evés-fetiszizmusát is megvilágítja. A késői művek hosszan írnak le egy-egy étkezést, bőven szólnak a levesben főtt főzelék-illatok fontosságáról, a húsfélel különös ízeiről. Egy helyt némely kispolgári nő szerelmi képtelenségét a gyermek-kori szegényes táplálkozásra vezeti vissza.

Az iménti idézetre visszatérve: van-e ebben valami az örök körforgás döbbenetének, szépségének leírásán túl? Józsiás csak nehezen „tudott Budáról Pestre jutni” — átlépte-e Krúdy képzelete a nagy folyót, hitt-e valamiben, ami a föld- és a természetrajz valósága mögött rejlik? A fiatal Krúdy a

magyar múltból és legendából sajtolta a kedély és a szellem üde nedveit — később mintha iszapban nehezülő lábbal járna lápvirágok után.

Józsiás, akár Szindbád, nem tud egy nő mellett kikötni, három asszony is árnyal ingadozó élete mögött. Zsófiával, egy dermesztő téli éjszakán, a Duna fenyegetőn mozgó jégtábláin konzumálja először szerelmét. A vacogó fogak, merevvé fagyott kezek, jégcsapokkal gombolt ruhák és a halálfélelem szívverése közti ölelés be kell hogy indítsa az olvasó vizualitását: a jelenet, egy rövid szóban megírva, az abszurd pornográfiája — illet csak a szemérmes Krúdy vethetett papírra. Mégsem hiszem, hogy polgárhökkenítő szándék vezette volna bármikor is, annál sokkal magányosabb, önbefalazottabb lélek volt, mint ember nem-részlevő, a távolból is csak félszemmél figyelő. Amint Márai mondja róla:

„Írt... s néha egy fajta hangot hallott, amely olyan volt, mint mikor egy üres szobában megszólal egy magányos mélyhegedű, melyet a sarokban felejtett valaki."

Mintha Krúdy valóban nem lett volna jelen; s ez a különös, groteszk emberséggel népes életmű egyszerre csak úgy ott volt, s ugyanúgy ott sem lehetett volna. A világ szomorú bár, de ez tulajdonképpen senkit sem érint: a költött figurák az olvasóval együtt áldogálnak az impassibilité találkahelyén. A szándék, ami az élet értelmét tükrözte volna, elfogyott; a kifejezés felszínén csupán esetleges díszítmények maradnak, mélyükön a kérdőjelek bölcselése.

A személyesen nem-jelenlétet még alá is húzza, hogy Krúdy, aki fiatal írásaiban ugyan gyakran mesélt mint én, később Szindbád lesz és Rezeda Kázmér, Józsiás és Szomjas Gusztit. Mint a gyermek, aki mielőtt felfogja az én jelentését, önmagáról harmadik személyben beszél. Elvesztette-e önmagát, az én-t? Különösképpen a második személy: a te mellett is értetlenül megy el. Szindbádot „Ismeretlen nagy városok... a csodák világa nem hatotta meg... de felvillan a szeme, ha egy kedvére való asszony lépkedett el mellette... Százheínél több volt azoknak a nőknek a száma, akik Szindbád dbrándvilágában piros karikákon hintáztak."

Vajon megértette-e őket, akikről írt és meg akarta volna, akárcsak egynek is, önmagát mutatni? Wart Erzsébet: a podolini kísértet a maga ártó nagyszerűségében élő nő — a későbbi Krúdy asszonyai vértelen kísértetek. Szaladó, megfoghatatlan fantomok: múltjuk okos bölcselétén elősködő, kiérdemesült madame-ok, sápadt kalandok lányai, vagy szeretet nélkül odavetett polgárnők. Vágyaik, motívumaik örökre elmosva. Krúdy már nem találta meg a nőket, a nőt. Talán Juhász Gyula sorai kínálkoznak: Kerestem rajtarok a lelkem arcát—S e keresésben lelkem elhagyott.

És a harmadik személy: az ő, az ő, az egész külvilág?

..... az álmodók háztetők szélkakasain és jégcsapjain üldögéltek, ahonnan majd be-

Folytatás a 20. oldalon

Száz éve született Krúdy Gyula

Folytatás a 2. oldalról

szöknek a kulcslyukon át. A kamrákban alusznak a diók és mákok, a gránítincékben fagyoskodik a bor..." (Pesti Nőrabló, 1918).

A tárgyak mint emberek éreznek, élnek — az elvont fogalmak pedig kézzelfoghatók: a monista világnézet lehulló szépségforgácsaiból épül a késői Krúdy-történetek meghatározhatatlan hangulata.

„Krúdynd! nem valódi, élő emberek cselekszenek, hanem a feltámasztott dolgok és fogalmak. Az ember mindenüttl jelen van... de... közvetetten, jelenségekbe beleérezve, tárgyakra fagyva... (az) anyag a művész keze nyomán érezni és izmizani kezd, de az élők világa nincs sehol..."

— írja Kemény Gábor.

Utolsó hosszabb munkája, a *Boldogult Úrfikoromban* (1929) egy-egy részletében még nosztalgia bújkál. „Kend is a Vágból jött, földi? — kérdi a Dunán úszó egyik jégtábla a másiktól. A Vág, a Szepesség, egy név: Podolini úr még messziről tükrözik magyarságának aggodalmait:

„... ennyi magyart nem tud elartani ez a darabka föld... vissza kell mennünk Ázsiába... vadászoknak, halászoknak kell

lennünk, hogy... komolyan vegye valaki a magyarságot..."

a folytatás azonban újra csak értelmien túli és inneni csevegés, árny-lények lassú mozdulatai, melyből nehéz elbeszélést fűzni, hiányzik a valóságos idő és az élő ember nyersanyaga. Nők-férfiak fokozatosan hagyják el Krúdy látókörét, már nem akar melléjük telepedni, sorsukról hallani, mint egykor a Gaálok és a Zathureczkyek között. Mintha most egy nagy vásárosbódé mellett figyelne és lefényképezné a ki-bejárókat: hirtelen felgyújtott, mesterséges fényben kapja le őket, míg maga a fekete posztó mögött marad. A pillanatban nézi azokat, akiket a pillanat hozott útjába. Gyorsfényképész volt s egyben a *Boldogult Úrfikoromban* fogadósa, aki a regény utolsó bekezdésében

„... egy darab krétával karikákat rajzolt a kocsmasztalra. Felrajzolta őket, letörölte őket, elnézegette őket, végre egy karikát, hagyott emléke a kocsmasztalra. Ez a karika egy nőt jelentett."

Bizonyára egyet a százhet közül, akiket Szindbád szeretett. Hanem a karika: a kör alkalmasint mást is jelent Krúdy művészetében. A kör a ciklikus idő szimbóluma; a vörös postakocsi az önmagába visszatérő vonai

mentén lassan topogott, függőnye mögött a száműzött, az elvárásolt cselekmény üldögélt.

A való élet s annak visszfénye, a tradicionális elbeszélés az egyirányba haladó idő medrében folyik, míg a ciklikus idő a determinált teremtményt rejti. Krúdy írásmódja mellőzte a reális időt; az emberek, akiket ő ábrázolt, árnyképek voltak egy láthatatlan falra vetítve. Magányos művész volt ő, nem tartozott a századeleji nagy lélekábrázolók közé, és bizonyára nem is akart. Móricz, Kafka, Kosztolányi, Ambrus, Tersánszky, Török Gyula vagy Füst Milán rokona lenni. Hiszen az ő jellemfestésük sokszor lehetett kiválasztás, fontolgatás vajdó terméke, míg az őslélekben fogant szimbólumok s a körben visszashők idő mentén burjánzó allegóriák Krúdy spontaneitásának szülöttei. Inkább a nyugat-európai szürrealistáknak volt testvére, mint magyar kortársainak — bár talán nem is ismerte őket.

Életútját betegség, szegénység szabták rövide; vajon milyen oeuvre marad utána, ha csak a Jókaihoz hasonlítható képzelete és termékenységége még a longevitása is utánozza őt? Hiú társ; elmélázhatunk mégis hogy az elején elbeszélő, képzőrealista Krúdy végül isszakanyarodik a „bálat életunalom" árkából az új podolini estébe.

Korek Valéria